

**СУДОВА ВЛАДА В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ
(АСПЕКТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ)****JUDICIAL AUTHORITY IN THE DEMOCRATIC STATE
(IS INFORMATION ASPECT OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS)****Музичук К.С.,
к.ю.н., доцент,****доцент кафедри кримінального права і процесу***Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

Законодавство в Україні як країні-претенденті на вступ до ЄС та її судочинство повинні постійно вдосконалюватись, наближаючись до демократичного в дотриманні прав людини в усіх сферах життя. Саме тоді кожній людині, у разі порушення її прав і свобод, буде забезпечений доступ до правосуддя, відшкодування заподіяної шкоди та притягнення винних до відповідальності. При цьому судова влада не тільки забезпечить захист прав і свобод людини, а й сприятиме усуненню недоліків таких порушень, здійснюючи вплив на законодавчу та виконавчу влади в ім'я прав і свобод людини, сприяючи розбудові дійсного (а не декларативного) демократичного суспільства, у якому пануватиме верховенство права. Запропоновано блок-схему, яка ілюструє роль судової влади у розбудові демократичного суспільства.

Ключові слова: суд, демократія, права і свободи людини.

Законодательство в Украине как в стране-претенденте на вступление в ЕС и ее судопроизводство должны постоянно усовершенствоваться, приближаясь к демократическому в соблюдении прав человека во всех сферах жизни. Именно тогда каждому человеку, в случае нарушения его прав и свобод, будет обеспечен доступ к правосудию, возмещение причиненного ущерба и привлечение виновных к ответственности. При этом судебная власть не только обеспечит защиту прав и свобод человека, а и будет содействовать устранению недостатков таких нарушений, осуществляя влияние на законодательную и исполнительную власти во имя прав и свобод человека, содействуя развитию действительного (а не декларативного) демократического общества, в котором будет господствовать верховенство права. Предложено блок-схему, иллюстрирующую роль судебной власти в развитии демократического общества.

Ключевые слова: суд, демократия, права и свободы человека.

The article is devoted to the democratization of home legal procedure. The legislation in Ukraine as a country-pretender to enter the EU and its legal procedure should be always improved approaching the democratic observance of the human rights in all the spheres of life. Just in such a case every person will be provided with the access to justice, damages if human rights and freedoms are infringed. The judicial authority will provide not only the protection of human rights and freedoms but it will assist in removing disadvantages of these infringements influencing on the legislative and executive authority for the human rights and freedoms making a real democratic society.

The flow chart was offered. It shows the role of the judicial authority in making a democratic society.

It was proved that the home courts should always evaluate the infringements of the conventional rights and freedoms and rely on the precedents of the European courts of human rights in order to coordinate the home law system with the law systems in other countries concerning the problems of the protection of fundamental rights and basic human freedoms. Due to this the legal procedure in Ukraine helps in the development of democracy.

The necessity of the analysis of the legal procedure in the judicial statistics was explained. It could help to evaluate the work of regional courts whether they keep to the democratic technologies of legal procedure. It could increase the need to study the practice of the ECHR. As a result, the local courts could make fair decisions and could be independent.

Key words: court, democracy, rights and freedoms.

Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ, або Конвенція) – основний документ Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, або Суд) у здійсненні ним наглядової функції. Конвенція не залежить від правових систем країн-підписантів цього документу. Тим самим вона гарантує однакові права та основоположні свободи громадянам усіх держав-учасників Конвенції, права і основоположні свободи гарантовані з позиції демократії. Це забезпечує незмінність побудови демократичного суспільства. ЄСПЛ, оцінюючи дотримання державами-учасниками Конвенції прав і основоположних свобод з'ясовує, чи прийняті національними судами рішення відповідали Конвенції, тобто чи дотримуються держави-відповідачі курсу на побудову демократії.

Отже, Конвенція є основний документ у роботі ЄСПЛ під час здійснення ним наглядової функції. З іншого боку, на основі ст. 32 Конвенції («1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї») [1] стверджуємо, що Конвенція є динамічний документ, який розвивається шляхом тлумачення її статей ЄСПЛ.

Демократія – це народовладдя. Народ делегує своїх представників до державних органів влади і ставить перед ними завдання, щоб усі зусилля влади (у т. ч. – судової) в демократичному суспільстві спрямовувались і на захист кожної особи, і громадськості. Оцінюються дії влади з позиції її корисності для всього суспільства, тобто з позиції

демократії. У демократичному суспільстві кожному громадянину гарантовані однакові права та основоположні свободи.

Головний документ, який гарантує права й основоположні свободи кожній особі у європейській країні, яка стала на шлях побудови демократичного суспільства, – Конвенція [1]. Права і свободи, гарантовані Конвенцією, визначають основу побудови демократії, їх ще називають фундаментальними чи конвенційними.

Основна мета Конвенції полягає в тому, щоб встановити певні міжнародні стандарти, яких повинні дотримуватися Договірні Держави в їх взаємовідносинах з особами, що перебувають під їх юрисдикцією [2; 3, с. 34-35].

Європейські країни, які визнали цей документ, стали називатися країнами-підписантами або країнами-учасниками Конвенції. У кожній державі, яка входить до Європейського Союзу (далі – ЄС, або Спільнота) або є підписантом Конвенції, аналогічні права та свободи гарантує національне законодавство. Простежується тенденція до уніфікації прав кожного в країнах, які визнали Конвенцію. Водночас, права і свободи не зведені до абсолюту: за певних умов вони можуть бути обмежені. Кожна країна-член ЄС, як і країни, що прагнуть вступити до цієї Спільноти і є підписантами Конвенції, на основі національного законодавства вводять свої обмеження прав і основоположних свобод. Оскільки в кожній країні є свої традиції, то обмеження прав і основоположних свобод у них ризнять-

ся, навіть у країнах усталеної демократії. Голова ЄСПЛ, Ж.-П. Коста, стосовно обмежень стверджує: «Це залежить від правових і культурних традицій різних країн» [4, с. 14]. Саме тому неможливо уніфікувати законодавства всіх європейських країн. Однак їх можна наблизити одне до одного, ураховуючи принципи демократії, тобто уніфікувати демократично.

Попри те, що обмеження прав і основоположних свобод у країнах-підписантах Конвенції різняться, «роль держав – і власне сутність їхнього зобов'язання – насамперед полягає у невтручанні або якомога меншому втручанні у права і свободи, закріплені у Конвенції» [4, с. 12]. Інакше кажучи, вважає суддя Ж.-П. Коста, «вони повинні виконувати свої зобов'язання, позитивні та негативні, які взяли на себе в результаті приєднання до Конвенції. Негативні зобов'язання означають, що держави мають утримуватися від незаконного втручання у права і свободи, гарантовані Конвенцією. При цьому позитивні зобов'язання держави змушують її вживати необхідних заходів, зокрема законодавчих, для захисту людей від посягань на їхні права, передбачені у Конвенції» [4]. Саме тому Інтерлакенська конференція, яку організувала Рада Європи та ЄСПЛ, звертаючись до держав-сторін Конвенції, просить: «взяти на себе зобов'язання щодо обізнаності національних органів влади з конвенційними стандартами та забезпечення їх застосування» [5].

На нашу думку, влада обрана народом демократичної держави саме для охорони прав і свобод кожної людини, а на здійснення обмежень цю владу громадяни не уповноважували. Отже, державні обмеження прав і свобод мають бути мінімальними. Згадані обмеження допускаються, але в ім'я громадянського суспільства, тобто в ім'я демократії.

На захисті мінімальності державних обмежень прав і основоположних свобод людини мають стояти суди. ЄСПЛ вважає: «Суди – це органи, покликані підтверджувати юридичні права й обов'язки та вирішувати суперечності про них, широка публіка повинна сприймати їх у такій якості та з повагою і довірою ставитися до здатності судів виконувати цю функцію» [2]. Іншим прикладом може слугувати витяг із Декларації принципів побудови інформаційного суспільства: «...при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися лише під такі обмеження, які встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та загального добробуту в демократичному суспільстві» [6]. З цього прикладу випливає, що наявність, обсяг і мета можливих обмежень інформаційних прав і свобод людини визначаються сутністю демократичного суспільства (обрано інформаційні права і свободи людини тому, що вони є найбільш вразливі і в найбільшій мірі впливають на становлення демократії) [7, с. 17-18].

Водночас, ступінь державного втручання визначено Судом у його доктрині, пов'язаній із межами свободи розсуду держави, яка, зазначає Ж.-П. Коста, може бути більшою або меншою, залежно від певної галузі [4, с. 14]. На думку цього ж судді, захист матеріальних прав був би ілюзорним без незалежної, неупередженої та прозорої судової системи [4]. Щодо прозорості судової системи додамо: прозорість трактується стосовно суспільства, яке обрало судову владу. Отже, прозорість національних судів – одна з вимог демократії: суспільство хоче знати, як працює судової системи в кожному конкретному випадку.

Підписання Конвенції державами означає визнання юрисдикції ЄСПЛ. Підтверджуючи сказане, спираємось на прецедент: «Однією з найважливіших рис конвенційної системи є те, що до неї включено механізм контролю за дотриманням положень Конвенції. Отже, Конвенцією не лише зобов'язано Договірні Держави дотримуватись прав та обов'язків, які нею закріплено, а й створено судовий механізм, Суд, уповноважений констатувати порушення Конвенції у своїх рішеннях, які Договірні Держави взяли

на себе зобов'язання виконувати [1]. Крім того, відповідно до неї створено механізм контролю Комітетом Міністрів за виконанням рішень Суду [1]. Цей механізм відображає важливість ефективного виконання рішень Суду» [8].

Основна мета ЄСПЛ, як і мета судових органів держав-учасниць Конвенції, – забезпечення прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї [4, с. 12]. Інтерлакенська конференція вбачає роль Суду так: «Зважаючи на велику кількість неприйнятних заяв, Конференція закликає Комітет Міністрів обміркувати заходи, що уможливають Суду сконцентруватись на своїй важливій ролі як гаранта прав людини та приймати незалежно обґрунтовані рішення з достатньою швидкістю, зокрема ті, у яких стверджується про серйозне порушення прав людини» [5].

Україна з моменту ратифікації Конвенції поповнила національне законодавство унікальним законодавчим актом, Конвенцією. Варто відзначити, посилаючись на Суд: «Конвенція діє для всіх Договірних Сторін винятково стосовно тих подій, які відбулися після набуття чинності Конвенцією стосовно цієї Сторони. Суд відповідно має юрисдикцію перевіряти скарги заявника настільки, наскільки вони стосуються періоду після 11 вересня 1997 року, коли Конвенція набула чинності для України» [9].

Згідно зі ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [10]. Із цього ж моменту часу в Україні визнається юрисдикція Суду. Попри те, що в Основному Законі України [10] не прописано визнання практики ЄСПЛ, воно обов'язкове: Конвенція – динамічний (неусталений) документ; її еволюція простежується через прецеденти Суду (від окремих прецедентів ЄСПЛ може й відмовитися).

Якщо не враховувати судову практику наднаціонального суду, яким є ЄСПЛ, то Конвенція буде закостенілим документом, який не завжди відповідає сьогоденню. Доказ цього: «Прецеденти Суду можуть із плином часу змінюватись, залежно від змін у суспільних відносинах відповідно до вимог сьогодення» [11]. Аналогічно: «Суд звертає увагу на те, що Конвенція має тлумачитись з точки зору умов сьогодення» [12]. Про те, що практика національних судів повинна безпосередньо спиратись на рішення ЄСПЛ, дослідник прецедентів Суду, суддя Конституційного Суду України, С. В. Шевчук, доводить так: «Рішення ЄСПЛ, у т. ч. й ті, що мають нормативний (прецедентний) характер, приймаються в процесі вирішення конкретних справ та «прив'язані» до їх фактичних обставин. З цієї перспективи суди загальної юрисдикції більш придатні до застосування практики ЄСПЛ, оскільки вони також вирішують конкретні справи, а фактична прив'язка є найважливішим фактором, який визначає прецедентний характер рішень ЄСПЛ» [13, с. 90]. «Очевидно, що Суд опинився між двома функціями – необхідність розгляду індивідуальної справи та виконання конституційних функцій – роз'яснення, конкретизація, розвиток правових стандартів, які держави мають впровадити у свій правовий порядок» [14, с. 77]. Якщо не впроваджувати згадані стандарти у правовий порядок держав-підписантів Конвенції, то визнання Судом порушень буде однозначним і неминучим.

Обов'язковість визнання і урахування судової практики ЄСПЛ передбачено Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [15]. Спираючись на сказане, діяльність ЄСПЛ сприяє правильному застосуванню положень Конвенції в національній правозастосовній практиці і забезпечує безпомилковість у роботі національних судів.

Отже, є усі підстави стверджувати, що ЄСПЛ сприяє забезпеченню і розвитку прав людини й основоположних свобод завдяки дієвій політичній демократії та суспільному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать [1]. Рішення ЄСПЛ – це не лише демонстрація відповідності висновків національного правосуддя Конвенції, а «дороговказ» у дотриманні демократії.

Висновок про пріоритетність Конвенції в роботі національних судів можна зробити на підставі прецеденту: «Суд повинен давати оцінку «необхідності» в поняттях Конвенції; його роль полягає в тому, щоб перевірити відповідність національних правових актів нормам даного договору» [2]. Справді, оскільки Суд здійснює перевірку відповідності національних законів Конвенції, то без пріоритетності ЄКПЛ порушення неминучі. Крім того, якби Конвенції не надавався пріоритет, то Суд не міг би бути наднаціональним органом. Інакше б його робота ґрунтувалась на другорядному документі.

Права людини універсальні для кожної людини світу, незалежно від будь-яких факторів. Універсальність прав людини потребує однакових гарантій для всіх людей, де б вони не проживали. Права кожної людини реалізуються через свободи, які визначені межами національних законодавств. ЄКПЛ зближає права й основоположні свободи людини через демократизм та верховенство права. Зразком дотримання ідеї демократії та верховенства права у Європі став ЄС. Бажання держав жити в кращих умовах та мати справедливую владу приваблює все більше країн вступити до ЄС. У країнах ЄС судова система в змозі забезпечити довіру до держави як гаранта справедливого розв'язання соціальних, економічних, політичних конфліктів, адже вона суворо дотримується Конвенції.

Оскільки інформаційні права людини мають бути універсальні (через свою фундаментальність), то все сказане стосується їх повною мірою. Зокрема, основою гарантування інформаційних прав людини в країнах ЄС є судова влада, діяльність якої ґрунтується на цінностях демократії. Розвиток демократичного суспільства без інформаційних прав і свобод людини неможливий. Ці права лежать в основі демократичного суспільства, що впливає з Декларації принципів побудови інформаційного суспільства [6], про що зазначалось раніше.

Бажання інших країн вступити до європейської структури, якою є ЄС, з кожним роком зростає. Одного бажання країн вступити до ЄС недостатньо. Їх уряди повинні піти на демократичні перетворення. До цих перетворень, серед багатьох, належать ті, що пов'язані із законодавчим забезпеченням прав людини та справедливим судочинством. Цей процес досить тривалий, визначається багатьма факторами (Копенгагенські критерії [16]), головний із яких – універсальні принципи та механізми захисту прав людини.

Універсальні принципи та механізми захисту прав людини виробляються не лише на основі впровадження

ЄКПЛ, але й на основі міжнародних договорів у галузі прав людини. Країна-претендент на вступ до ЄС повинна вдосконалити національне законодавство та демократизувати судочинство, ураховуючи міжнародні договори у галузі прав людини; аналогічні зміни вносять і країни-члени ЄС.

Отже, законодавства країн-партнерів ЄС та країн-претендентів на вступ до ЄС, їх судочинство повинні постійно вдосконалюватись, наближаючись усе ближче до демократії в дотриманні прав людини в усіх сферах життя. Саме тоді кожній людині, у разі порушення її прав і свобод, буде забезпечений доступ до правосуддя, відшкодування заподіяної шкоди та притягнення винних до відповідальності. При цьому судова влада не тільки забезпечить захист прав і свобод людини, а й сприятиме усуненню наслідків таких порушень, здійснюючи вплив на законодавчу та виконавчу влади в ім'я прав і свобод людини, сприяючи розбудові дійсного (а не декларативного) демократичного суспільства, у якому пануватиме верховенство права (Рис. 1.).

Визнання Судом порушення Конвенції є не просто визнання «прорахунку» національних судів: це набагато серйозніше: простежується відхід держави від демократичного курсу її розвитку. Відповідно до цього рішення Суду є обов'язковим для виконання кожною державою-учасницею Конвенції. У разі нехтування рішенням Суду чи його частковим виконанням держава притягується до міжнародно-правової відповідальності. Підтвердженням слугує прецедент: «Щодо вимог статті 46 Конвенції, то необхідно зазначити, що держава-відповідач, яка порушила Конвенцію або Протоколи до неї, зобов'язана виконати рішення Суду в будь-якій справі, стороною в якій вона є. Тобто часткове або повне невиконання рішення Суду є підставою для міжнародно-правової відповідальності Договірної Держави. Відповідно, Договірна Держава зобов'язана не тільки виплатити потерпілим кошти, присуджені Судом як справедливу сатисфакцію, але й вжити заходи індивідуального характеру та/або, за необхідності, заходи загального характеру, спрямовані на припинення встановленого Судом порушення та усунення його негативних наслідків з метою повернути заявника, наскільки це можливо, у стан, у якому він перебував би, якби вимоги Конвенції не було порушено» [8; 17; 18].

Уся діяльність ЄСПЛ спрямовується на дотримання та розвиток демократії в країнах-учасниках Конвенції: «Наглядні функції зобов'язують Суд приділяти пильну увагу принципам, які характеризують «демократичне суспільство»» [19]. Цього ж мають дотримуватись і держави-підписанти Конвен-

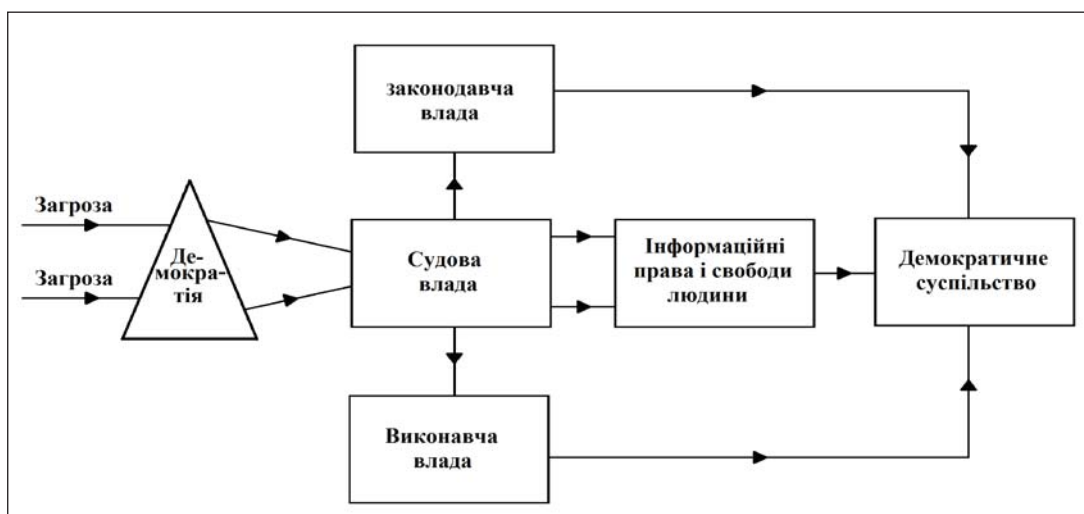

Рис. 1. Судова влада в демократичній державі (випадок захисту інформаційних прав і свобод людини)

ції: «Суд зазначає, що Договірні Держави зобов'язані формувати свої судові системи таким чином, щоб суди мали змогу виконувати вимоги Конвенції» [8; 20]. Правовий зміст процитованого полягає у наступному. Якщо Суд приймає рішення відносно конкретної держави і ця сама проблема трапляється в правовій системі іншої держави, використовується прецедент: відбувається взаємовплив правових систем одна на одну через Суд. Правові системи наближаються до демократичних.

Отже, для узгодження вітчизняної правової системи з

правовими системами інших демократичних держав щодо питань захисту фундаментальних прав і основоположних свобод людини наші суди повинні постійно проводити оцінку можливих порушень конвенційних прав і свобод і, крім того, безпосередньо спиратись на прецеденти Суду. Завдяки цьому судочинство України сприятиме розвитку демократії. Як стверджує Суд: «Демократія – єдина модель, передбачена Конвенцією і лише така форма правління сумісна з нею» [21].

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13. – Страсбург : Секретаріат Європейського суду з прав людини, 2010. – 24 с.
2. Рішення Європейського суду з прав людини від 06 квітня 1979 року у справі «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства» [The Sunday Times v. the United Kingdom] (заява № 6538/74).
3. Рішення Європейського суду з прав людини від 23 липня 1968 року у справі «Бельгійська мовна справа» [Belgian Linguistic cases] (серія А, № 6).
4. Коста Ж.-П. Роль національних судів та інших органів державної влади у захисті прав людини в Європі (виступ на Міжнародній конференції) / Ж.-П. Коста // Право України. – 2011. – № 7. – С. 11–15.
5. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. Інтерлакенська декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_048.
6. Декларація принципів Построения информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gov.karelia.ru/Leader/Inform/Egov/tunis.htm.
7. Музичук К. С. Демократичні основи захисту інформаційних прав людини в суді : монографія / К. С. Музичук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 220 с.
8. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини від 30 червня 2009 року у справі «Швейцарське товариство захисту тварин проти Швейцарії» [Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland] [GC] (заява № 32772/02).
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2002 року у справі «Хохли проти України» [Khokhlich v. Ukraine] (заява № 41707/98).
10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222 – IV від 08 грудня 2004 року. – Харків : ФОП Співак Т. К., 2009. – 48 с.
11. Рішення Європейського суду з прав людини від 27 серпня 1990 року у справі «Коссі проти Сполученого Королівства» [Cossey v. the United Kingdom] (серія А, № 184).
12. Рішення Європейського суду з прав людини від 25 квітня 1978 року у справі «Тайєр проти Сполученого Королівства» [Turer v. the United Kingdom] (серія А, № 26).
13. Шевчук С. В. Європейський суд з прав людини та українська судова система : необхідність узгодження судової практики (виступ на Міжнародній конференції) / С. В. Шевчук // Право України. – 2011. – № 7. – С. 88–92.
14. Юдківська Г. Деякі проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини (виступ на Міжнародній конференції) / Г. Юдківська // Право України. – № 7. – С. 78–79.
15. Україна. Закон. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua/go/3477-15.
16. Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі (інформаційно-аналітична довідка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774.
17. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини від 13 липня 2000 року у справі «Скоццарі та Джунта проти Італії» [Scjzzari and Giunta v. Italy] [GC] (заяви №№ 39221/98 та 41963/98).
18. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини від 08 квітня 2004 року у справі «Асанідзе проти Грузії» [Assanidze v. Georgia] [GC] (заява № 71503/01).
19. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини від 07 грудня 1976 року у справі «Хендсайд проти Сполученого Королівства» [Handyside v. the United Kingdom] [GC] (заява № 5493/72).
20. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини від 25 липня 1999 року у справі «Ботазці проти Італії» [Botazzi v. Italy] [GC] (заява № 34884/97).
21. Рішення Європейського суду з прав людини від 03 травня 2007 року у справі «Бачковський та інші проти Польщі» [Baczkovski and Others v. Poland] (заява № 1543/06).